

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/somogyvari-lajos-az-uttoromozgalom-ikonikus-helyei-06-01-08/>

Somogyvári Lajos

Az úttörőmozgalom ikonikus helyei

Sajtófotók hasznosíthatósága a múlt feltárásában

Doktori kutatásaimban az 1960-as évek pedagógiai sajtóanyagát, a publikált fotókat elemeztem, a képek által feltárható funkciók és kulturális jelentések leírásával. Az antropológiai és oktatástörténeti megalapozású vizsgálat ikonológiai-ikonográfiai módszertanát a berlini Humboldt Egyetemen dolgozó német szerzőpáros munkái határozták meg¹. A képleírásokat két részre osztottam: a konkrét vizuális elemek azonosítását, a cím és szerző meghatározását az információkból kinyerhető többletjelentések (a kontextus) felvázolása követve. A forrásanyagot 5371 fénykép jelenti, melyeket hat országos megjelenésű, a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott újság (Család és Iskola, Gyermekünk, Köznevelés, Óvodai Nevelés, A Tanító, A Tanító Munkája) közölt 1960 és 1970 között. Ennek a munkának egy kis szeletét mutatja be jelen írás, mely az úttörőmozgalom ikonikus helyeiről, a csoport- és egyéni identitást egyaránt meghatározó terekről és tevékenységi formákról szól.

Bevezetés

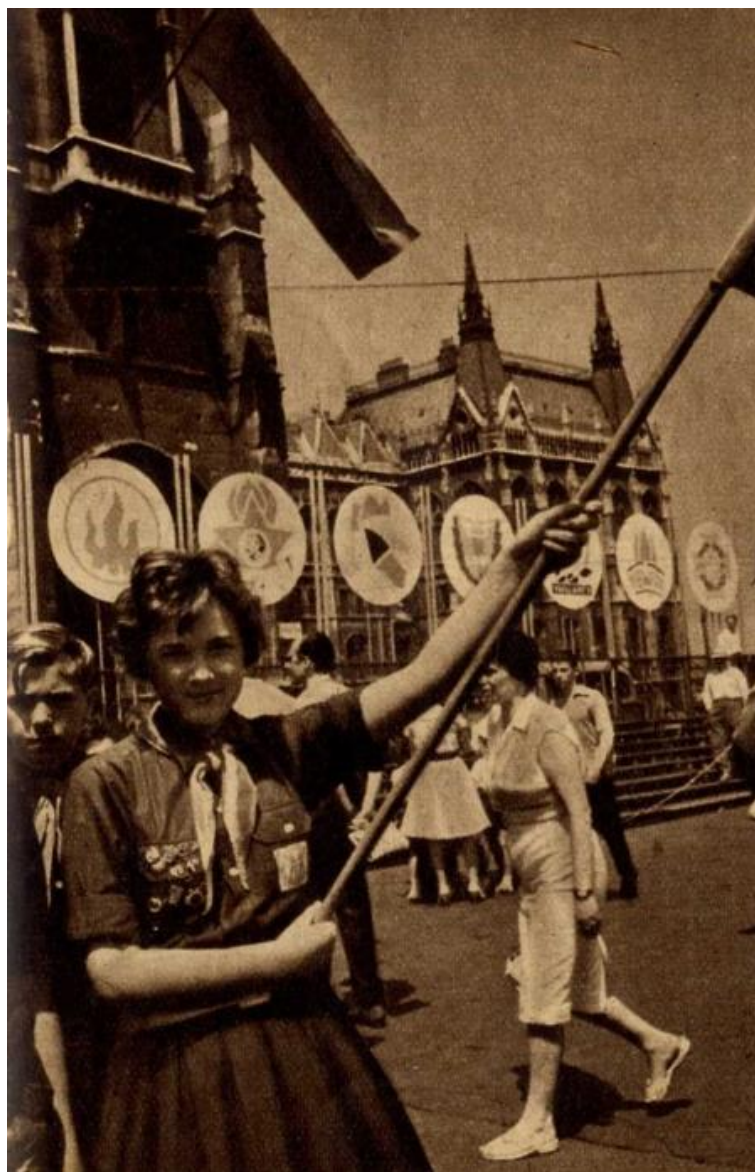
A sajtófotók elemzése a társadalmi - történelmi folyamatok feltárásában, a kulturális emlékezet nehezen megfogalmazható témakörében is segítséget nyújthat. Nagyon fontos kérdés ebben a tekintetben, hogy az iskoláztatás mindenkori egyéni tapasztalata hogyan artikulálható tudományos eszközökkel. Ennek egyik eszköze lehet a képek felhasználása.

Úttörő-ünnepek

Az úttörők legfontosabb ünnepeinek április negyedike, május elseje és november hetedike számított a képanyag tanúsága szerint. Az évente ismétlődő, ciklikus alkalmak mellett voltak egyszeri, jubileumi események, mint amilyen a felszabadulás 15. évfordulója (1960), az Úttörőszövetség 15. születésnapja (1961) – majd ezt megismételve a felszabadulás 20. (1965) és az úttörők 20. (1966) évét megünneplő eseménysorozat. A nagy októberi szocialista forradalom 1967-ben (ebben az évben Győrben, a „Téli palota” játékkal, vagy más elnevezéssel az Auróra-akcióban a gyerekek eljátszották az 1917-es petrográdi eseményeket², a Tanácsköztársaság 1969-ben volt fél évszázados, 1970-ben pedig Lenin 100. születésnapjára emlékezett az ország gyermekszervezete és ifjúsága a felszabadulás negyedszázados ünnepsorozatával együtt. Jól látható, hogy az egyszeri történések is bizonyos fokú ismétlődést mutatnak és összekapcsolódnak az ünnepnapokkal, kiadva a szocialista magyar társadalom ünnepi naptárát, liturgiáját, mely az 1960-tól 1970-ig terjedő évtizedben majdnem minden évre adott különleges, megemlékezést kívánó alkalmakat. A politikai rendszerek rituális cselekvéseit elemző írás szerint³ az ünnepségekben résztvevők nem pusztán formális cselekvésként élik meg az ünnep eseményeit, érzelmileg is azonosulnak valamilyen szinten az eseménnyel, mely visszatekint és folytonosságot teremt a

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

múlttal. Ez a terület már a szociálpszichológia és az oral history illetékességi területe, annyit azonban meg lehet itt állapítani, hogy az 1945 utáni szocialista identitás megteremtésében és fenntartásában kulcsfontosságúak voltak az ünnepek.

1. kép

Készítő: Harmath István

Cím: Csillebérc, 1961.

Megjelenés helye, ideje: Család és Iskola, 1961. 8. sz. 9.

Képleírás: A Parlament melletti úttörő-felvonulás fontos elemei a háttérben látható nemzetközi úttörő jelvények, a zászló, az egyenruha és az alaki követelmények. Az előtérben látható lány zászlót tart a kezében, aminek lobogója már kimaradt a fényképből.

Az Úttörőszövetség születésnapját a mozgalom utólag 1946. június másodikában jelölte ki, amikor nagy felvonulás keretében az úttörők megrendezték Budapesten az ifjúság napját, s ezzel zászlót bontott az Úttörőszövetség⁴. Ezt az eseményt 1961. július 2-án a Parlament előtt, 15 000 fős seregszemplével idézték meg, ahová nemcsak a veteránokat,

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

hanem 15 külföldi testvérszervezet küldötteit is meghívták⁵. Az eseményt (az avatáshoz hasonlóan) előkészítő munka előzte meg, ennek jelszava a „15 év – 15 vállalás” volt, melynek keretében az úttörőcsapatok önkéntes felajánlásokat tettek az ország minden részéről.⁶ Az országos úttörő-találkozót egyébként harmadszor rendezték meg Budapesten, az úttörők egyik felajánlása az Erzsébet-híd teljes, 7000 tonnás vasanyagának biztosítása volt.⁷ Az első képen a 15 külföldi pionírcsoport felvonulásának részletét láthatjuk, ezt követően a vendégek két hetes táborozáson vehettek részt magyar úttörőkkel együtt Csillebércen⁸ – ez magyarázza a kép címét is.

A különböző egyenruhák különböző testületi identitásokat hordoznak,⁹ ugyanakkor felfedezhetők olyan közös elemek a fényképen (tábortűz, vörös csillag a jelképeken a háttérben, nyakkendő, zászló), melyek megteremtik az úttörők internacionalista testvériségét és egységét. Az egyenruhák, a jelvények, jelképek és jelszavak együttesen olyan szimbólumrendszert alkotnak, melyek autoritást fejeznek ki, megszabják az egyén lehetséges magatartásait és egy nagyobb közösség részévé teszik őt.¹⁰ A hagyomány múltban gyökerező jellege tükröződik a heraldikával is kapcsolatos jelekben, valamint a megemlékezés szertartásában. Az így kifejezett jelentéseket felerősíti a tágabb környezet és tér, a Parlament közelsége – ez volt a helyszíne a később elemzésre kerülő III. Országos Diákszövetségnek is.

Az úttörőmozgalom ikonikus helyei: Csillebérc és az Úttörővasút

A Tanító Munkája a nagy októberi szocialista forradalom évfordulójára 6 oldalas képmellékletet közölt a csillebérci úttörő nagytáborról, amely tartalmazta a tábori élet fő elemeit: zászlófelvonás és ünnepélyes megnyitó; ismerkedés; játék; sport; hagyományok ápolása és az esti tábortűz. A fotók tematikai egységeket alkotnak, melyek a tábor elejétől a végéig, egy sűrített nap keretében foglalják össze a jellemző tevékenységformákat. A fényképek elrendezése tetszőleges vizuális olvasást tesz lehetővé, mely felrúgja a lineáris történetmondás hagyományos szabályait.

Csillebérc és az Úttörővasút története és működése szorosan összekapcsolódott, egy olyan eszményi Úttörő-köztársaság képét vázolta fel, mely a jövő társadalmá számára szolgált példának és előképként. Az építkezések egy időben kezdődtek el, az Úttörővasút segítségével lehetett megközelíteni Csillebérctet, a vonal egyik állomása volt a tábor. Csillebérc a társadalmon belüli és a nemzetek közötti szolidaritást, elkötelezettséget, politikai nevelést összekötötte a természetben eltöltött szabadidővel és a kikapcsolódás megszervezésével¹¹ – hasonló táborok mindenhol működtek a keleti blokkban, a minta az 1925-ben, a Fekete-tenger partján megalapított artekai tábor volt. A gyermekautonómia elképzelt (és részben megvalósult) világa menekülést jelenthetett a hétköznapiakból, egyben a mozgalom valódi célkitűzéseit is megvalósíthatta. Az elnevezés (Úttörő-köztársaság) feltételezi az önállóságot és a demokratizmus elvének érvényesítését az irányításban.

A történet 1948. július 2-3-án kezdődött, mikor Budapesten, az „Úttörő Köztársaság Napja” keretében az úttörők a gyermektábor céljaira gyűjtöttek pénzt, adományokat¹². A Szovjetunióban már jól bevált gyermekvasút és úttörő-köztársaság létesítéséről a döntés valójában már jóval korábban megszületett, a helyet 1948 februárjában az MKP KB Csillebércen jelölte ki.¹³ A tábort három hét alatt építették fel végül 1948 júliusában (ez is hozzátartozik a mozgalom legendáriumához), a munkálatokban ifjúsági brigádok, a honvédség és a rendőrség vett részt, így a tábor 1948. július 31-én megnyithatta kapuit. Ugyanezen a napon adták át az Úttörővasút első szakaszát is. Az ifjúsági rohambrigádok az

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

1848-as forradalom centenáriuma vállalták, hogy részt vesznek az építésben¹⁴ – az 1848-ra való utalás több szinten is érvényesült a mozgalomban: az „Előre!” köszönés, a kisdobos-embléma, a forradalmiság vállalása is ezt fejezte ki. Az első táborozás során már kialakultak az önkormányzatiság színterei: az altáborok irányításában, a műhelyekben végzett munkákban, a postán, a nyomdában, az egészségügyi ellátásban és az élelmezés területein is úttörők vettek részt, eleinte felnőtt segítséggel, később önállóan.¹⁵ A tábor a kezdetektől nemzetközi volt, ami szintén hozzátartozik az úttörőtáborok sajátosságaihoz. A zánkai úttörőváros ugyanebből a koncepcióból nőtt ki, de ennek alapjait 1969-ben fektették és 1971-ben, tárgyalt korszakunkon kívül nyitotta meg a kapuit.

1. kép-fotómontázs

Készítő: N/A

Cím: Olvasmányaink képekben: a csillebérci úttörő-nagy tábor

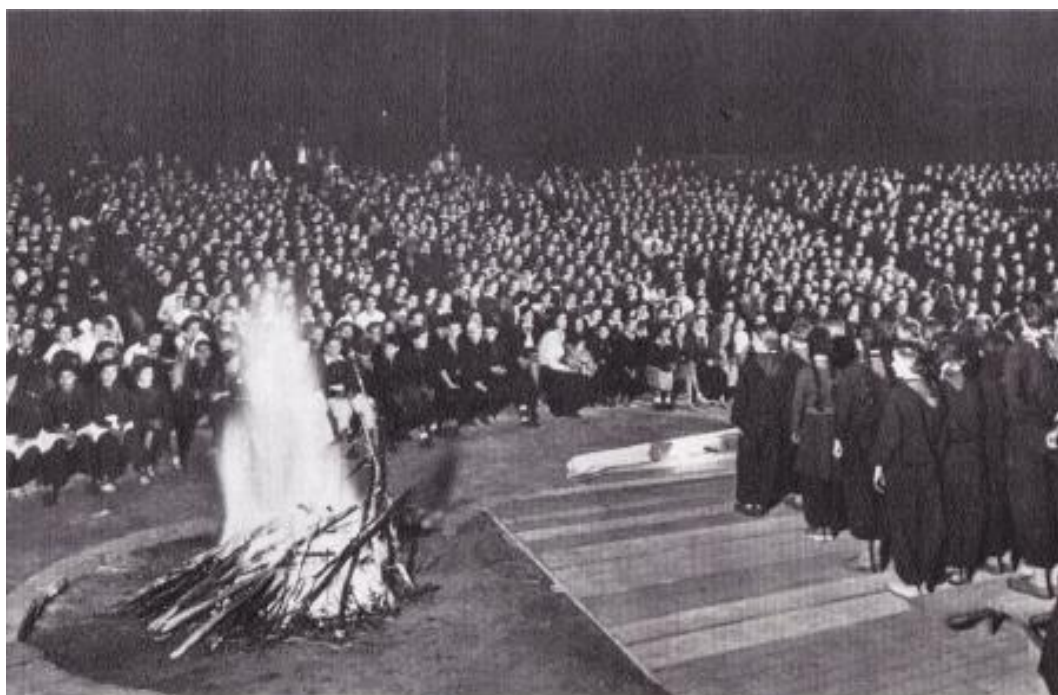
Megjelenés helye, ideje: A Tanító Munkája, 1967. 6-7. sz. 51.

Képleírás: A fotóriport a tábor tüz mellett éneklő úttörőket ábrázol. A képszeállítás központjában a csillebérci estéről szóló vers található. A gyermekek jellemző öltözete az úttörő egyenruha.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

Egyetlen fotón sem láthatunk felnőtteket, ami megerősíti a gyermekautonómia képzetét. Az államiság számos funkcióját újraalkotó, imitáló miniatűr köztársaság lehetőséget nyújthatott a felnőtt szerepek elsajátítására és eljátszására. Ugyanez az elképzelés figyelhető meg az Úttörővasút működésében. A fotómontázs (a 2. kép-szekvencia) a hagyományos tábori tevékenységekre helyezi a hangsúlyt: a zászlófelvonástól és az ünnepélyes megnyitástól a tábortűzig. A lefekvés előkészítése, a tábortűz melletti közös ének és a többiekkel való ismerkedés (a képi példa bal felső sarkában) tipikus cselekvési formának számít – egyedül a tűztől jobbra, egy vonalban felsorakozó és éneklő pajtások éneke vonja magára a figyelmet. Az egyforma ruha és a beállítás alapján feltételezhető, hogy itt előadásról van szó (esetleg külföldi pionírok bemutatkozásáról), melynek nézőközönsége kívül esik a képen. A sátor és a szabadban eltöltött idő szintén nélkülözhetetlen kelléke a hasonló képeknek. A mellékelt vers az esti hangulat megidézését szolgálja, a csillebérci tábor egyediségét és különlegességét hirdeti.

A kép-szekvencia alsó síkjában elhelyezkedő tábortűz jelenete (más nézőpontból fényképezve) az úttörőmozgalom történetét összefoglaló forrásban is fennmaradt:

Csillebércen leszáll az est: lobog a tűz, pattog a lángja, a tábortűznek nincsen párja!

2. kép

Készítő: N/A

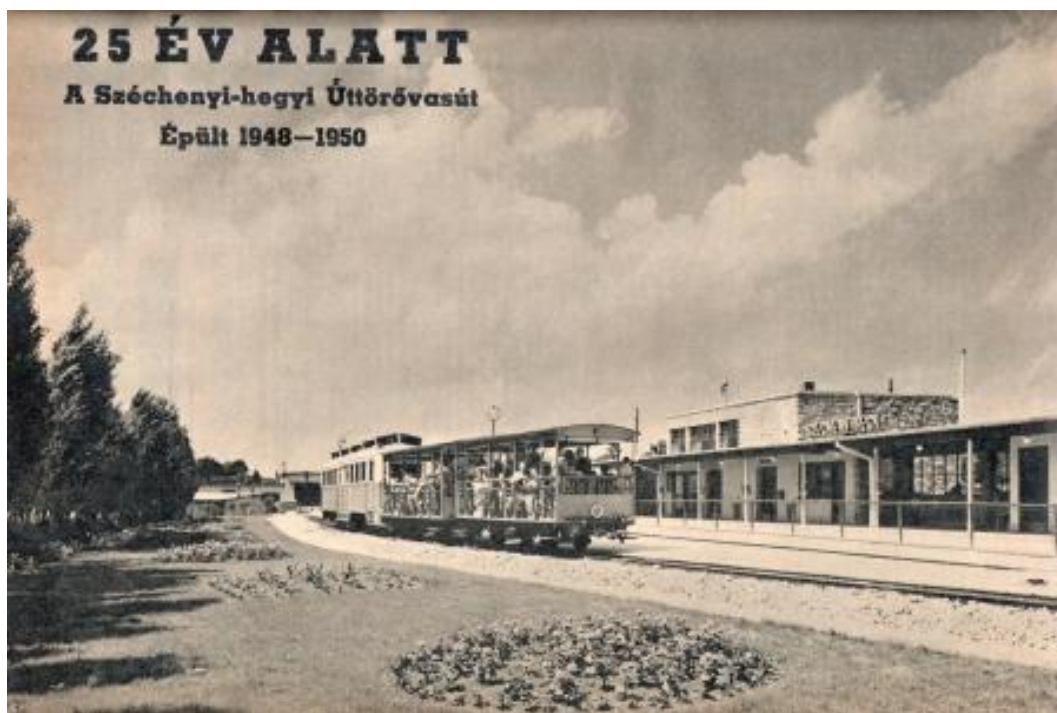
Cím: Csillebércen leszáll az est: lobog a tűz, pattog a lángja, a tábortűznek nincsen párja!

Megjelenés helye, ideje: Sellyei Anna (szerk.): Úttörőtűz. Móra Kiadó, Budapest, 1976. 22.

Képleírás: A tábortűz és a gyerekek alapján egyértelműen beazonosítható a kép, valószínűleg az MTI képanyagából válogatták az újság és a könyv szerkesztői. A tábortűz melletti éneket előadó, egyenruhát viselő úttörők műsorát nagy tömeg hallgatja, a képen jól kivehető egy ácsolt színpad, ami az előző szekvencián még csak halványan volt látható.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

A két fotó összevetése teljesen átértelmezi a tábortűz jelentését: az előző képszekvencia esetében kívül maradt a nézőközönség, a harmadik képnél viszont már ott van a nézők tömege, jelezve a megrendezett, ünnepélyes alkalmat. A tábortűz személyessége így átalakul, díszletté válik az előadáshoz, átfórmálva megszokott képzeinket a hasonló eseményekről. Feltételezhető, hogy más képeknek is megvan a hasonló párjuk, mivel többször előfordul az anyagban, hogy ugyanaz a fotó több helyen is előfordul. Ennek oka az lehet, hogy az MTI közös adatbázisából válogattak a szerkesztők illusztrációt a cikkekhez. Ebben az esetben a szöveg elsődlegessége egyértelmű a képpel szemben, hiszen a fotó felcserélhető, csak kiegészítő kapcsolatban van a verbális környezettel.

3. kép

Készítő: N/A

Cím: 25 év alatt. A Széchenyi-hegyi Úttörővasút. Épült 1948-1950.

Megjelenés helye, ideje: A Tanító, 1970. 4. sz. borító IV.

Képleírás: A vasútállomást és a vasúti kocsit ábrázoló képen az emberi figurák csak mellékes szerepet töltenek be. Az állomásra kiírt felirat (Széchenyi-hegy) jelzi a fényképezés földrajzi helyét.

A múltra visszautaló képanyagban központi helyet foglal el a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és 1945, mint vonatkoztatási keretek – pozitív vagy negatív előjellel. 1945 és a Kádár-rendszer között folytonosságot tételez fel ez a fajta történelemfelfogás, amely az 1945 és 1960 közötti időszakból egyedül az iskolaállamosítást és az úttörőmozgalom két ikonikus helyét (Csillebércet és az Úttörővasutat) tartja megemlékezésre méltónak – évszámmal együtt is. Az általam technikai tájképnek elnevezett fényképtípus fő célja a szocialista rendszer vívmányainak, az 1945 óta elért eredményeknek a felmutatása, melyek gyakran nem is kapcsolhatók pedagógiai tartalmakhoz (ilyen például a Köznevelés sorozata az Erzsébet-híd újjáépítéséről, a százhalombattai Dunamenti Hőerőműről és a Tiszavidéki Vegyikombinátról az 1963-es évben). Az antropológiai elemek háttérbe szorulásával a

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

technika és a dolgok anyagisága kerül előtérbe, a harmadik képnél például a Széchenyi-hegyi végállomás rendezett környezete és az úttörővasút látványa, ami kézzel fogható bizonyítékot nyújtott a szocialista rendszer progresszív, felsőbbrendű mivoltáról.

Itt, a Széchenyi-hegynél kezdődött az Úttörővasút építése 1948. április 11-én,¹⁶ a munkát (Csillebérchez hasonlóan) ifjúmunkások, a fegyveres testületek tagjai és úttörő-brigádok végezték, köztük jugoszláv és más nemzetiségű pionírok.¹⁷ 1950-ig fokozatosan adták át a Húvösvölgyig terjedő vonalat – 1948. július 31-én az első szakaszt és az „Előre” Úttörőváros állomást, 1949. június 24-én a Ságvári-ligetig (ma Szépjuhászné állomás) tartó részt, 1950. augusztus 19-én pedig a Húvösvölgyi állomással befejeződött a vonal kiépítése.¹⁸ Az úttörővasúton a vizsgált időszakban évente átlagosan 200 vasutast képeztek ki, és ugyanannyitól búcsúztak el, mivel nyolcadik osztályosként számukra véget ért a feladat.¹⁹ A tanfolyamon való részvétel, a kiképzés és a különböző szerepek elsajátítása (távírás, forgalmista, jegykezelő, pénztáros) a felnőtt életre való felkészítést is jelent, fejleszti az önállóságot és a felelősségtudatot, valamint megvalósítja az úttörő-mozgalom autonóm cselekvési terét.

Az úttörővasút a szocialista berendezkedés sajátos terméke, a keleti blokkon kívül más országban nem működik hasonló. Számos oka lehet annak, hogy miért éppen a vasút jelenségét használta ki a mozgalom, milyen szimbolikus jelentéstartalokat közvetíthetett az úttörővasút intézménye. Az egyik, a technikai fejlődés és a rendszer haladó jellegének bizonyítása lehetett, de nagyobb jelentősége volt valószínűleg a pionírhabitaknak: a még felfedezetlen területek civilizálása (ld. a Vadnyugat meghódítása és a szibériai szűzföldek feltörése), a természet humanizálásának szándéka tükröződhetett az erdei kisvasutaknál. Ez utóbbi szempont elvezet a mozgalmi élet és a táborozás (később elemzendő) kalandos romantikájához, mely fontos szempont volt a gyerekek érdeklődésének megnyerésében. Ugyanilyen hangsúlyos a vasutak önálló, 10-14 év közötti gyermekek általi irányítása, az autonómia és a munkára nevelés összekapcsolása, továbbá nem elhanyagolható a MÁV presztízse, hálózatának az egész országra való kiterjedése.

A Széchenyi-hegyi mellett más úttörővasút-vonalak is létrejöttek, 1953 augusztusában a nyíregyházi,²⁰ 1962-ben a Mecseki Kisvasút Pécssett,²¹ 1969-ben a nagyeceni,²² 1971-ben a tiszakécskei, 1980-ban pedig a dombóvári.

Az úttörőmozgalom lokális gyakorlatai

Csillebérc és az Úttörővasút a mozgalom ikonikus, jelentőségteljes helyének számított, de az „úttörőnek lenni” személyes tapasztalata a helyi úttörő-közösségek gyakorlataiban, az így létrejövő jelentésekben valósult meg.²³ Kevés úttörő vagy úttörővezető juthatott el a reprezentatív, központi táborokba, viszont a többségük részt vett valamilyen táborozásban vagy egyéb szakköri, kulturális foglalkozásban – ebből az anyagból két képi példát idézek meg, hogy érzékeltessem a lokális cselekvések jelentőségét.

A táborozásnak és az úttörő-szerveződésnek egy speciális fajtáját ismerhetjük meg az ötödik fénykép által: a vízi úttörők és a vándortábor jelenségköréről van szó, a vízre szállás pillanatát örökíti meg a fénykép. Az evezés és a vízi sportok nagy múltú hagyományokkal rendelkeznek, tágabb értelemben a természetjárás, turisztika felhasználása a gyermek- és ifjúsági mozgalomban a cserkészetiig vezethető vissza,²⁴ az első evezésről szóló önálló kézikönyv is egy cserkészetihez, *Zsembery Gyulához* köthető.²⁵ Az úttörőmozgalom szintén erőteljesen épített a honismeret, a turizmus és a sport összekapcsolására, a kirándulásra és vándortáborozásra.

4. kép

Készítő: Harmath István

Cím: A vizesek tanyáján

Megjelenés helye, ideje: Család és Iskola, 1962/7, 22.

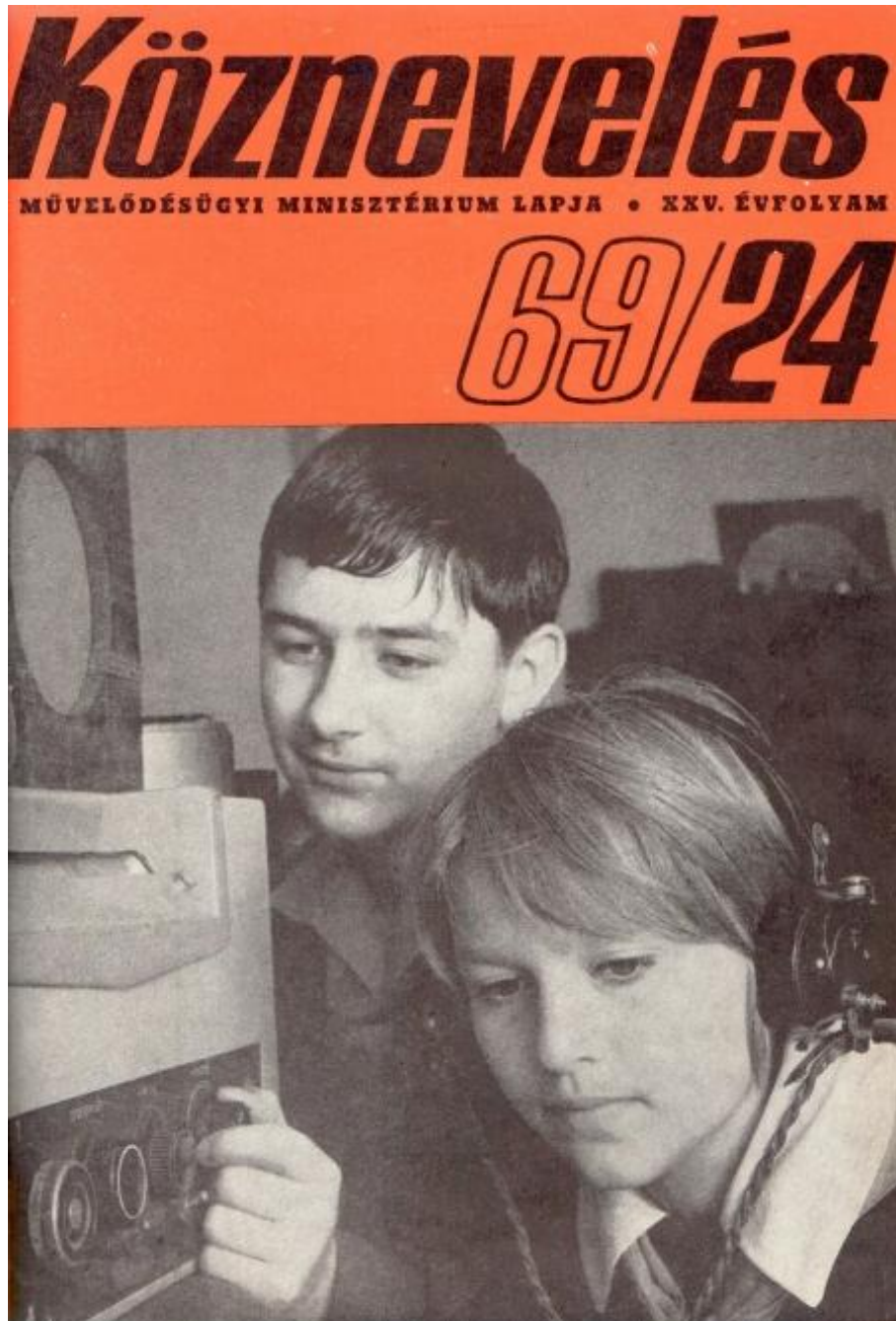
Képleírás: A fiúk által tartott kenu vagy kisebb hajó valószínűleg vízre szállás előtt áll.

A szervezeti kereteket a KISZ biztosította: 1957–1963 között az Országos Ifjúsági és Sportbizottság, a sportirányítás átszervezését követően, 1964-től a KISZ KB Honvédelmi és Sportosztálya látta el a fentebb felsorolt területekkel kapcsolatos feladatokat, valamint az Ifjú Gárda koordinálását. Ez utóbbin keresztül a honvédelmi kiképzés feladata is bekapcsolódott a mozgalmi életbe, melyben egyre nagyobb súlyt kapott a mindenki által elérhető tömegsport.²⁶ 1966-ban volt az első ODOT (Országjáró Diákok Országos Találkozója), a következő 1970-es, nógrádverőcei találkozóra már a Köznevelés is reflektált egy címlapképpel.²⁷ A vázlatos felsorolás is megmutatja, hogy a vándortábor milyen fontos szerepet töltött be az 1960-as évek mozgalmi életében.²⁸

A vízi úttörők, akik az úttörőmozgalom és az ifjúsági turisztika speciális fajtáját képviselték, többször is felbukkannak a képanyagban. A fotók bemutatják a leningrádi úttörőpalota tengerész szakkörét, a vízi úttörőket, a miskolci Hámori út 25. számú iskola úttörőcsapatának evezési gyakorlatát.²⁹ Vízi és nyári táborozás képzete összekapcsolódik, számos fürdőzős kép tanúsítja ezt – a szabadidős kapcsolódást a sporttal és a nevelő erővel köti össze a dunakeszi 1939. számú Petőfi Sándor úttörőcsapat vízi rajának képi példája. Az evezés a táborozás egy olyan fajtájával kapcsolódik össze, ami az állótáborhoz képest jobban szolgálja a turisztikai nevelés céljait, megerősíti gyermek és természet kapcsolatát:³⁰ ez pedig a mozgó- vagy vándortábor Vác és Dunakeszi között. Az úttörőcsapat száma és neve is jelképes értelmű, a szám jelöli azt, hogy az 1957-es újjáalakulás után sorrendben hányadik volt a csapat, *Petőfi* neve pedig a választott (tradicionális) példaképet jelöli.³¹ A raj konkrét megnevezése az úttörő fogalmának helyi jelentésére nyújt példát, az újságok egyébként gyakran éltek ezzel a megközelítéssel. Kiemelték a személyes-helyi vonatkozásokat, hogy követendő gyakorlatokat mutassanak meg és életközelivé tegyék ezek ábrázolásait.³²

A fotó a vízre szállás előkészületét mutatja be, a képen semmi sem utal az úttörőmozgalomra, ezt csak a kísérő szövegből tudhatjuk meg. Nem látunk felnőttest, nincs egyenruha és nyakkendő sem. Az evezés különösen nagy nevelő erővel bír, hiszen a folyóvízen elengedhetetlen a fegyelem, az együttműködés és az önkontroll – olyan tulajdonságok, melyeknek a közösségi tevékenységekben is nagy hasznát veszik a gyermekek.

5. kép

Készítő: MTI

Cím: Híradós szakkör a miskolci úttörőházban

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1969. 24. sz. borító I.

Képleírás: A rádiózó fiatalok közül az egyik fülhallgatót visel, a másik pedig a rádión lévő egyik gombot csavartatja.

Az úttörőházak infrastruktúrája a délutáni szabadidő tartalmas eltöltéséhez kívánt segítséget nyújtani, különböző szakköri-kínálattal. Az első úttörőház 1949. december 21-én alapult Kispesten,³³ olyan közösségi-közművelődési intézményként, mely számos, egymással keveredő és változó funkciót töltött be fennállása során. A pionírházak mintájára

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

kiépülő infrastruktúra összefüggött a mindennapi élet tereinek kevésbé vizsgált szocialista átalakításával,³⁴ a tudásátadás-nevelés tereinek kiterjesztésével.

Az úttörőház a kezdetekben mozgalmi, ideológiai szerepet játszott, az iskola oktató-nevelő munkáját segítette, valamint különböző szakkörök működtetésével a délutáni szabadidő értelmes eltöltését szolgálta. Később az ott dolgozó szakemberek a tehetséggondozás feladataival is foglalkoztak már, s nem elhanyagolható szempont volt az esélyegyenlőség megteremtése a kulturális javakhoz való hozzáférésben és a kultúráközvetítésben.³⁵ Természetesen nehéz elkülöníteni a mozgalmi befolyásolást és a valódi értékek létrehozásának folyamatait ebben a kontextusban. Az oktatási intézményen kívüli élet fontos színtere volt az úttörőház, 1953-ban 33 úttörőházban 18 584 szakköri tagot tartottak nyilván, 1980-ban már 77 intézményben több mint 23 000 gyermek tevékenykedett. A szakkörök tevékenységét négy csoportra osztották: tudományos, technikai, művészeti, sport (turisztikai); tudományos seregszemléket, kulturális és sportversenyeket szerveztek.³⁶

Az évtized első fele volt mozgalmasabb az úttörőházak életében: az Úttörővezető képes beszámolóí társadalmi munkával épülő új úttörőotthonokról szóltak Balassagyarmaton, Óbudán, Lőrincen vagy Tiszacsegén;³⁷ a Köznevelés a szegedi úttörőházban működő 32 szakkörrel és a vajszlói helyismereti gyűjteményről közölt szerző nélküli fotóriportokat;³⁸ a Család és Iskolában pedig *Vekerdy Tamás* írt a pestlőrinci úttörőház életéről (1961)³⁹. A szakkörök az 1962–1963-as tanévtől az úttörőcsapatok irányítása alá kerültek, ezzel hangsúlyosabb lett a politechnikai képzés és a szakpróbakkal való kapcsolat.⁴⁰ A szakkörök elé állított fő feladat a gyermeki érdeklődés felkeltése volt a tudomány, technika, művészet és sport iránt, a korszak gyors fejlődésével kellett lépést tartaniuk⁴¹ – hol az iskola falai között, de a mozgalom keretében, hol azon kívül, a fenti képen egy úttörőházban. A kiragadott felsorolás alátámasztja az intézménytípus szerteágazó tevékenységét és befolyását, ennek ellenére napjainkban igen keveset olvasni az úttörőházak működéséről – ez alól csak *Nádházi Lajos* műve jelent kivételt (2006).⁴²

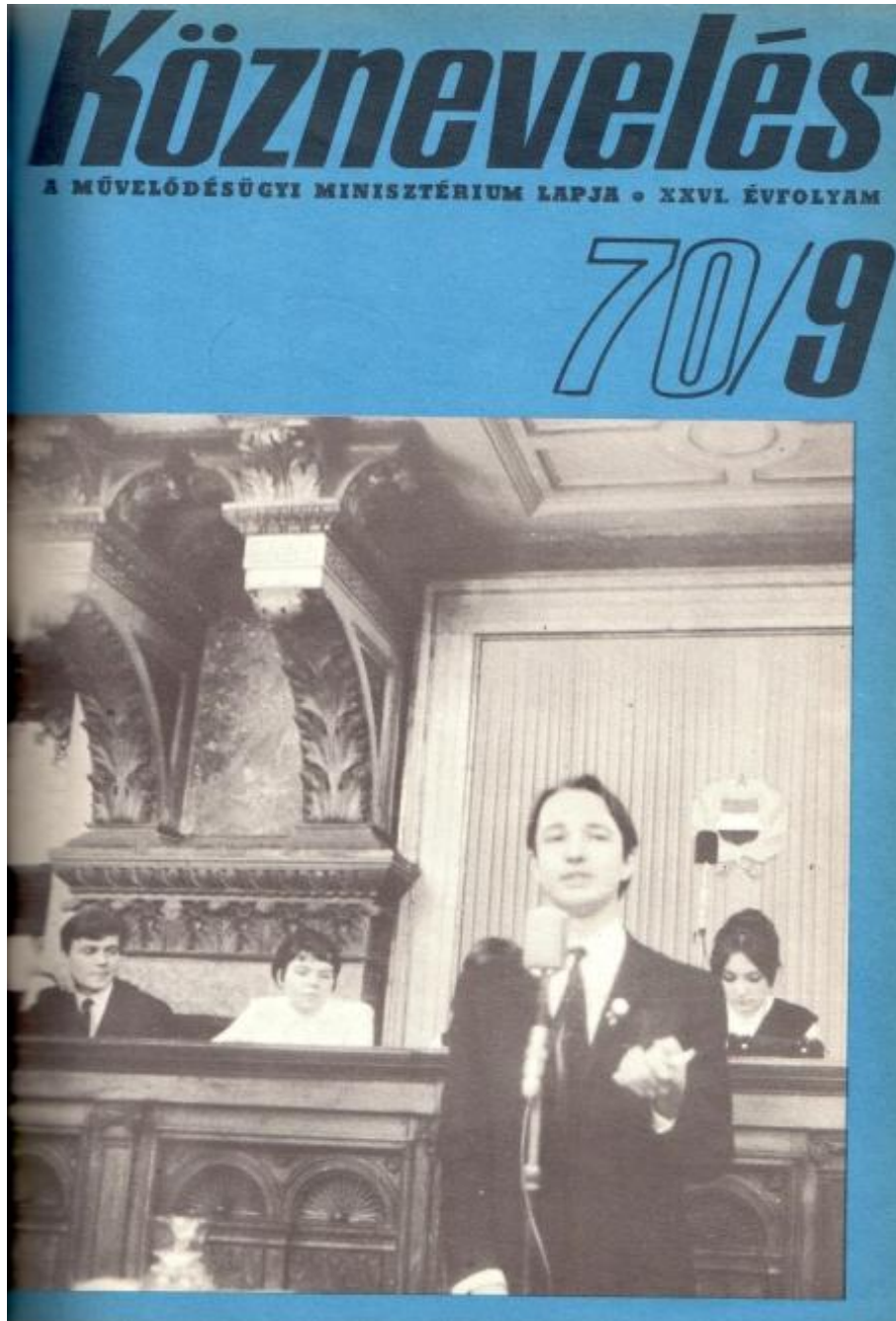
A hatodik képen látható híradós szakkör kielégítette a technikai fejlődés és a modernizáció igényeit, elősegítette a politechnikai foglalkozást, felkelthette a tudományos érdeklődést, kapcsolatot teremtett a külföldi úttörőcsapatokkal (ezzel a gyakorlatban valósult meg az internacionalista eszme) és a mozgalom kaland-orientált jellegét is erősítette a rádiózás. A jelek adása és vétele, a kommunikáció különböző formáinak gyakorlása cserkész-hagyomány, amit az úttörő-mozgalom folytatott és továbbfejlesztett. A képen öntevékeny, autonóm módon tanuló fiatal gyerekeket látunk – a mozgalom felnőtt vezetésében mindig újra felbukkanó eszmét testesítik meg a híradósok: a gyermek-központúságot, a gyermeki igényekhez való alkalmazkodást, játékosság és tanulás összekapcsolását, az érdeklődés felkeltését.⁴³ Az öntevékenység és önszerveződés egy másik szintjét a fiatalság önkormányzati fórumai, a diákszervezetek és az ezekhez kapcsolódó találkozók jelentették.

Diákszervezetek és ifjúsági találkozók

Az önkormányzatiság képi ábrázolása kizárólag a középiskolás korosztályhoz és a KISZ tevékenységéhez kötődik. Ebben a kontextusban eltűnik a tanulói státus, a közéleti-politikai szereplő, a szocialista állampolgár szerepe váltja fel. Különböző szervezetek támogatták az ifjúság önszerveződését a Kommunista Ifjúsági Szövetségen, a párton, valamint kormányzaton kívül, de azok transzmissziós szíjaként – a DIVSZ (Demokratikus Ifjúsági Világszövetség) és a CIMEA (Gyermek- és Serdülőkorú Mozgalmak Nemzetközi Bizottsága).

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

Az egymással összefonódott szervezetek⁴⁴ budapesti központtal működtek (a DIVSZ 1950 óta⁴⁵ máig funkcionál Budapesten). A DIVSZ egyik feladata egyébként a Világifjúsági Találkozók (VIT) szervezése.

6. kép

Készítő: MTI – Friedmann Endre

Cím: III. Országos Diákparlament. A főváros I. kerületének küldötte felszólal.

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/9, borító I.

Képleírás: A parlamenti belső környezetben készült fénykép középpontjában egy mikrofon mögött álló, éppen felszólalását tartó, öltönyös fiatal helyezkedik el. Mögötte, az elnökségben két fiatal lány és egy fiú látható, fölöttük a szocialista címer.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

A diákönkormányzat eszmei gyökerei Makarencóig nyúlhatnak vissza, aki az iskolát olyan öngazgató közösségként (kommunaként) fogta fel, ahol az egyén a közösség részeként egyszerre rendelkezik jogokkal és köteleességekkel, a közgyűlésen egyenrangúként beleszólhat a döntésekbe, de alá is kell vetnie magát a közösség akaratának. A koncepció lényege az önkéntes egyesülés, az egyén és a közösség kölcsönös szuverenitása, egymás elismerése.⁴⁶ Hasonló elképzelések munkálkodtak a reformpedagógia szabadabb, humánusabb légkörének megteremtésekor, a közösségi - demokratikus életforma színtereinek kidolgozásakor: ilyen például a summerhilli iskolagyűlés.⁴⁷ A kérdés vizsgálata, a különböző önkormányzati formák összevetése, a hivatalos és alternatív mozgalomfelfogások, vagy a diákigazgató-választások gyakorlata további vizsgálatok tárgya lehetne. A korszakban több kísérlet is történt a makarencói gondolkodás adaptációjára, gyakorlatban történő megvalósítására.⁴⁸ Az egyik leghíresebb (és talán egyedül következetesen végigvitt modell), a Gáspár László vezette szentlőrinci iskola a vizsgált korszakon kívülre mutat, hiszen 1969-ben indult meg. A gyermek-, ifjúsági mozgalom (úttörők és a KISZ) és az iskola együttműködése a szocialista nevelőiskola megvalósításáért (mint kitűzött cél) bűvópatakként jelen volt a kor pedagógiai közgondolkodásában.⁴⁹ Ebben a gondolatkörben fontos szerepet játszott az önkormányzatiság kiterjesztése – más kérdés, hogy mi valósult meg az elképzelésekből.

A demokratizmus elvileg több szinten is érvényesült az Úttörőszövetség munkájában: az önkéntes belépés (amit a szinte teljes szervezettség eleve kizár), a vezetők kiválasztása és elszámoltathatósága (a demokratikus centralizmus lenini megfogalmazása köszön itt vissza), az érdekképviselő, a gyermeki önkormányzat kibontakoztatása tartozik ide.⁵⁰ A törvényhozás is alátámasztotta ezt, egy 1957-ben hozott kormányrendelet szerint (1087/1957 számú határozat) az állami szervek valamennyi ifjúságot érintő ügyet a KISZ-szervezetekkel együtt kell, hogy megtárgyaljanak. A KISZ KB 1966-ban hozott állásfoglalása viszont megállapítja, hogy sem az állam nem tekinti az ifjúság képviselőjének a KISZ-t, sem a szövetség nem tartja fontosnak az érdekvédelmet.⁵¹

Ebben kívánt változást hozni az ugyanebben az évben a KISZ által indított diákszemélyi mozgalom, mely 1967-ben országos szintre emelkedett, s 1970-ben már a harmadik Országos Diákszemélyi Parlamentet tarthatták Budapesten. A felmerülő kérdések a tanítás-oktatás szervezeti-tartalmi problémáit, a mozgalom megújítását és a pedagógusokkal kapcsolatos konfliktusokat érintették. Az interpellációkra (ebben is a parlamentet idézte meg a tanácskozás) a helyszínen azonnal válaszoltak miniszterhelyettesek és más illetékesek (tehát felnőttek is részt vettek a tanácskozáson), illetve a következő évben az állami szervek képviselői beszámoltak a megtett intézkedésekről – megtörtént a visszacsatolás is.⁵²

A korszak a fiatalok politikai szocializációját helyezte előtérbe ifjúságpolitikájában,⁵³ az MSZMP KB 1970-ben így fogalmazott: „*Még nem alakítottuk ki annak módját és formáit, hogy felkeltsük az ifjúság igényét a közéletben való részvételre, pedig forradalmi gyakorlat és élmények nélkül nem lehetséges a forradalmi tudat kialakítása.*”⁵⁴ Az idézett mondat egyaránt utal a permanens forradalom lenini eszméjére, valamint a világnézeti nevelés és közéleti aktivitás erősítésére. Erre ad illusztrációt a hetedik fotó: a fiatal küldöttek a Parlamentben szólalnak fel, mögöttük az állam gondoskodásával, amit a falon látható szocialista címer testesít meg. Az ünnepélyes öltözet, az elnöki emelvény látványa, a parlamenti munkamódszerek betartása teljessé teszik az önkormányzatot (vagy annak látszatát?), minden esetre alkalmat teremtenek az országgrész különböző fiataljainak találkozására, a közösségi cselekvés és a közügyekbe való beleszólás gyakorlására.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

Ugyanez a találkozás nemzetközi méretekben is megvalósult a Világifjúsági Találkozók alkalmával, a korszakban kettő ilyen volt: 1962-ben Helsinkiben, 1968-ban pedig Szófiában.

7. kép-fotómontázs

Készítő: Dozvald János

Cím: VIT – 1968.

Megjelenés helye, ideje: Család és Iskola, 1968. 9. sz. 28.

Képleírás: A képeken fiatal, tüntető tömeg, egy ifjúsági vezető, népviseletbe öltözött lány, futó, doboló fiatalok és körben álló csoport látható. Az összeállításra a mozgalmasság és aktivitás jellemző.

„A szolidaritásért, a békéért és a barátságért” jelszó alatt megszervezett 1968-as 9. VIT-en 142 ország, 20 000 fiatalja vett részt. Az antiimperialista, harmadik világra összpontosító ideológiai háttér mellett nagyon fontos volt a más országokból, kontinensekről származó fiatalokkal való találkozás, a szórakozás és más hatások befogadásának lehetősége. Az 1957-es moszkvai találkozó számított a csúcspontnak, 34 000 külföldi és 60 000 szovjet delegálttal, ami egyben nyitást jelentett a rendszer zártságán, új zenei, gondolkodásbeli formák megjelenését eredményezte a Szovjetunióban.⁵⁵ Az 1968-as találkozó idejére számos téma kínálkozott: a vietnámi szolidaritás ügye, a gyarmatosítás-ellenes harcok, a közel-keleti helyzet, hiszen az 1967-es hatnapos háború után vagyunk.

A fotómontázs a találkozó sokszínűségét és ennek egységét fejezi ki. A képmontázst nem lehet lineárisan, hagyományos módon befogadni, hiszen nem fedezhető fel logikai, ok-okozati kapcsolat az elemek között, nincs kitüntetett középpontja a kompozíciónak. A cél az élmények felvillantása lehetett, amit a képrészletek mozgalmassága is alátámaszt. A

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

montázson feltűnnek az internacionalista, imperialistaellenes harc elemei: a jobb felső sarokban *Che Guevera* arcképe (akit Bolíviában végeztek ki az előző évben), a táblákon Vietnam, Angola és Kuba ország-nevei, a diák-munkás szolidaritás jelszavai tűnnek fel. A villanásszerű, pillanatnyi benyomásokat rögzítő, mozgalmas képek a fesztivál forgatagát és sokszínűségét ábrázolják: helyet kap benne egy népviseletbe öltözött lány, kör alakú gyűlés, szavazás, egy küldött kiemelkedése a tömegből, a megnyitó, afrikai dobosok tüntetése. A mozgalom egész világra való kiterjedése és egysége mellett a befogadó számára a fiatalos szabadság, a lázadó, harcos szellem és a szórakozás jelei tűnnek elő. Mintha a néző is az áramló, örvénylő tömeg része lenne, amelyből időnként előbukkan egy-egy arc, vagy jelenet.

A kép-összeállítás mellett szereplő beszámoló az ellentétek és a gyűlölet elutasításában látta a hasonló találkozási jelentőségét, ugyanakkor önkritikusan elismerte, hogy Szófiában is felbukkantak a gyanakvás és az ellenségesség jelei.⁵⁶ A VIT a világ fiataljainak egységét, illetve ennek utópiáját próbálta megvalósítani a baloldali eszmeiség jegyében – a *marxi-lenini* gondolkodás keretében a progresszív gondolkodás csak ezen az oldalon valósulhatott meg, ezzel eleve kizárva a másfajta alapokon működő ifjúsági szervezetek létét.

Befejezés

A történelem emlékezete több szinten is működik a bemutatott példák esetében: egyrészt az úttörőmozgalom konstruált egy múltképet magának, ünnepekkel, hősökkel és évfordulókkal; másrészt az úttörőszervezetet is a múlt részeként szemléljük a jelenből – még ha nem is vált teljesen múlttá. A mozgalmi élet fontos szerepet töltött be a gyermekek és az ifjúság szocializációjában – ennek feltárására már történtek kísérletek,⁵⁷ de számos feladat vár még ezen a területen az (oktatás)történezesekre. A különböző emlékezeti formákban összekapcsolódnak az egyéni és kollektív tapasztalatok és képzetek, figyelmeztetve minket a múlt, a történelem bonyolult, állandóan változó mivoltára és vizsgálatának tovább folytatódó szükségességére.

IRODALOM

- BALÁZS Sándor (1987): A makarenkói közösségdefiníció és az egri népi kollégiumi kollektívák. *Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei*, 18. évf. 4. sz. 3-14.
- BIKKI Gábor (1963): Úttörőház Tiszacsegén. *Úttörővezető*, 17. évf. 4. sz. 11.
- BUCHLI, Victor (1999): *An Archeology of Socialism*. Berg, New York – Oxford.
- CONNERTON, Paul (1997): Megemlékezési szertartások. In: Politikai antropológia. Szerk.: ZENTAI Violetta. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 64-82.
- DERZSI Ottó (2008): Vándorolni jó. In.: Trencsényi László (szerk.): *Jorgosz közlegény jelentései a 38. kilométerről (tanulmánygyűjtemény)*. Új Helikon Bt., Budapest, 72-80.
- ERŐSS Gábor (2008): A habitus színe és visszája. Az iskolajelentések megalkotásának antropológiája. In: BERÉNYI Eszter – BERKOVITS Balázs - ERŐSS Gábor (szerk.): *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 218-279.
- FARAGÓ György (1962): A lőrinciek titka. *Úttörővezető*, 16. évf. 12. sz. 6-7.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

- GAÁL Ferenc (1976, szerk.): *Úttörőkrónika. A magyar úttörőmozgalom harminc éve.* Móra Kiadó, Budapest.
- GAGYI BALLA István (1969): Turisztika és táborozás diákkorban. *Korunk*, 28. évf. 6. sz. 947-950.
- GOODSMAN, Dene (2013): *A summerhill-i iskolagyűlés lefolyása.* <http://www.demokratikusnevelés.hu/index.php/demokratikus-nevelés/demokratikus-iskolák/summerhill-folap/187-goodsman-iskolagyules>. (Letöltés dátuma: 2015. január 6.)
- GYÖRGY Péter – GYÖRGYNÉ Juhász Katalin - HALMI Lászlóné – HORVÁTH Lajos – KOVÁCSNÉ Bolyós Ildikó - MIKLÓS Tamás – NÁDHÁZI Lajos – SZABÓ Eszter (1986, szerk.): *A magyar úttörőmozgalom történetének időrendi jegyzéke. 1945-1985.* Balatoni Úttörőváros, Zánka.
- GYURIS Gyula (1960): *Avatás Balassagyarmaton. Úttörővezető*, 14. évf. 1. sz. 5.
- GYURIS Gyula (1961): *Együtt építették. Úttörővezető*, 15. évf. 5. sz. 25.
- H. B. (1968): VIT – 1968. *Család és Iskola*, 19. évf. 9. sz. 25.
- HERCZEG Miklós – MALATINSZKY Sándor (1996): *Az úttörővasúttól a gyermekvasútig.* Magyar Államvasutak, Budapest.
- JELENICS József (1963): Szakkör és politechnika. *Úttörővezető*, 17. évf. 12. sz. 34-35.
- KIRÁLY Gyula (1975): *Az úttörőmozgalom pedagógiája.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- KISS Béla (1961): A közösségi nevelés és az úttörőmozgalom. *Pedagógiai Szemle*, 11. évf. 12. sz. 1095-1104.
- KOMÁROMI István (2009): *Az ifjúsági turizmus korosztályos motivációkutatásának eredményei és fejlesztési lehetőségei a Kárpátok Interrégióban.* PhD értekezés, PTE TTK, Pécs. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_komaromi_nv.pdf. (Letöltés dátuma: 2015. január 11.)
- KOTEK, Joël (2005): *Az ifjú gárda.* Nagyvilág, Budapest.
- KOVÁCS Imre (1966): Ki és hogyan lehet úttörővasutas. In: *Család és Iskola*, 17. évf. 3. sz. 12-13.
- KUN Anna (1961): Csillebérc 1961. *Család és Iskola*, 12. évf. 8. sz. 9.
- L. I. (1961): Az úttörők országos seregszemléje. *Köznevelés*, 17. évf. 13. sz. 390.
- MIETZNER, Ulrike – PILARCZYK, Ulrike (2008): Bilderaus Quellen in der erziehungshistorischen Forschung. In.: Pukánszky Béla (szerk.): *A neveléstörténet-írás új útjai.* Gondolat Kiadó, Budapest, 194-214.
- MIKLÓS Tamás, P. (2003): Fejezetek a hazai gyermeküdültetés és ifjúsági turizmus történetéből: Cserkész-táborozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében. *Új Pedagógiai Szemle*, 53. évf. 7-8. sz. 218-227.
- NÁDHÁZI Lajos (2006): *A magyarországi úttörőintézmények története és adattára.* Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest.
- PÉK András (1967a): A szakkörök feladatai az új tanévben. *Úttörővezető*, 21. évf. 7-8. sz. 34-36.
- PÉK András (1967b): Előkészületek november 7-re. *Család és Iskola*, 18. évf. 10. sz. 21-22.
- PLUM, Catherine J. (2013): Summer Camp for Socialists: Conformity and Escapism at Camp Mitschurin in East Germany. In: GIUSTINO, Cathleen M. – PLUM, Catherine J. – VARI, Alexander (ed.): *Socialist Escapes: Breaking Away from Ideology and Everyday Routine in Eastern Europe, 1945-1989.* Berghahn, New York – Oxford, 98-127.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

- RICHMOND, Yale (2003): The Moscow Youth Festival. In: RICHMOND, Yale (ed.): *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. Pennsylvania State University Press, Philadelphia, 11-14.
- ROMVÁRY Ferenc (2010, szerk.): *Pécs Lexikon I. (A-M)*. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs.
- SÁNDOR László, N. (1970): Diákpárment. *Gyermekünk*, 2. évf. 5. sz. 8-9.
- SELLYEI Anna (1976, szerk.): *Úttörőtűkör. Az úttörőmozgalom 30 éves története képekben*. Móra Kiadó, Budapest.
- SETÉNYI János (1995): Diákjogi Charta / Felsőoktatási Charta. Bevezetés. *Educatio*, 4. évf. 2. sz. 327-328.
- SPENCER, Stephanie (2007): A Uniform Identity: Schoolgirl Snapshots and the Spoken Visual. *History of Education*, Vol. 36, Issue 2, 227-246.
- SYMES, Colin – SYNOTT, John (1995): The Genealogy of the School: An Iconography of Badges and Mottoes. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 16, Issue 2, 139-152.
- SZABÓ Ferenc (1967): Úttörővezetők II. Országos Konferenciáján mondott beszéd. *A Tanító Munkája*, 5. évf. 8. sz. 48-49.
- SZABÓ Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum, Budapest.
- SZABÓ Imre (2007): Dr. Nádházi Lajos: A magyarországi úttörőintézmények története és adattára. Magyar Úttörők Szövetsége, Bp. 2006. *Neveléstörténet*, 4. évf. 1-2. sz. 290-292.
- SZÜCS Istvánné (1979): Az ifjúsági és az úttörőmozgalom a szocialista nevelőiskoláért. *Pedagógiai Szemle*, 29. évf. 9. sz. 785-792.
- TRENCSENYI László (2006): *Utak és törések. Adalékok a magyar úttörőmozgalom történetéhez*. Új Helikon Bt, Budapest.
- TRENCSENYI László (2009): Hol volt, hol nem volt... Monográfia az úttörőintézmények történetéről – recenzió. *Új Ifjúsági Szemle*, 7. évf. 1. sz. 97-98.
- TRENCSENYI László (2011): *A magyar úttörőmozgalom választásai (1957-1987)*. Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztály, Budapest.
- VASS Henrik (1974, szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1967-1970*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- VASS Henrik (1978, szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1963-1966*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- VEKERDY Tamás (1961): Így élnek a pestlőrinci úttörők. *Család és Iskola*, 12. évf. 1. sz. 14-15.
- ZÁHONYI Ede (1967, szerk.): *Két évtized. Az úttörőmozgalom történetéből*. Móra Kiadó, Budapest.
- ZÁHONYI Ede (1976): Szövetségünk történetéből. In.: GAÁL Ferenc (szerk.): *Úttörőkrónika. A magyar úttörőmozgalom harminc éve*. Móra Kiadó, Budapest, 9-26.
- ZSEMBERY Gyula (1920): *Az evezés és a rokonsportágak: kézikönyv a jártassági vizsgákhoz*. Kellner, Budapest.

JEGYZETEK

- ¹ Például: MIETZNER, Ulrike – PILARCZYK, Ulrike (2008): Bilderaus Quellen in der erziehungshistorischen Forschung. In: PUKÁNSZKY Béla (szerk.): *A neveléstörténet-írás új útjai*. Gondolat Kiadó, Budapest, 194-214.
- ² PÉK András (1967b): Előkészületek november 7-re. In.: *Család és Iskola*, 18. évf. 10. sz. 21-22.; TRENCSENYI László (2011): *A magyar úttörőmozgalom választásai (1957-1987)*. Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztály, Budapest, 25.
- ³ CONNERTON, Paul (1997): Megemlékezési szertartások. In: *Politikai antropológia*. Szerk.: ZENTAI Violetta. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 64-82.
- ⁴ KIRÁLY Gyula (1975): *Az úttörőmozgalom pedagógiája*. Tankönyvkiadó, Budapest, 14.; ZÁHONYI Ede (1976): Szövetségünk történetéből. In: GAÁL Ferenc (szerk.): *Úttörőkrónika. A magyar úttörőmozgalom harminc éve*. Móra Kiadó, Budapest, 13.
- ⁵ L. I. (1961): Az úttörők országos seregszemléje. In: *Köznevelés*, 17. évf. 13. sz. 390.
- ⁶ A Pajtás cikkét idézi: TRENCSENYI László (2006): *Utak és törések. Adalékok a magyar úttörőmozgalom történetéhez*. Új Helikon Bt. Budapest, 82.
- ⁷ GAÁL Ferenc (1976, szerk.): *Úttörőkrónika. A magyar úttörőmozgalom harminc éve*. Móra Kiadó, Budapest, 106.
- ⁸ KUN Anna (1961): Csillebérc 1961. *Család és Iskola*. 12. évf. 8. sz. 9.
- ⁹ SPENCER, Stephanie (2007): A Uniform Identity: Schoolgirl Snapshots and the Spoken Visual. *History of Education*, Vol. 36, Issue 2, 227-246.
- ¹⁰ SYMES, Colin – SYNOTT, John (1995): The Genealogy of the School: An Iconography of Badges and Mottoes. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 16, Issue 2, 139-152.
- ¹¹ PLUM, Catherine J. (2013): Summer Camp for Socialists: Conformity and Escapism at Camp Mitschurin in East Germany. In: GIUSTINO, Cathleen M. – PLUM, Catherine J. – VARI, Alexander (ed.): *Socialist Escapes: Breaking Away from Ideology and Everyday Routine in Eastern Europe, 1945-1989*. Berghahn, New York – Oxford, 98-127.
- ¹² GYÖRGY Péter – GYÖRGYNÉ Juhász Katalin - HALMI Lászlóné – HORVÁTH Lajos – KOVÁCSNÉ BOLYÓS Ildikó - MIKLÓS Tamás – NÁDHÁZI Lajos – SZABÓ Eszter (1986, szerk.): *A magyar úttörőmozgalom történetének időrendi jegyzéke. 1945-1985*. Balatoni Úttörőváros, Zánka, 19.
- ¹³ HERCZEG Miklós – MALATINSZKY Sándor (1996): *Az úttörővasúttól a gyermekvasútig*. Magyar Államvasutak, Budapest, 25.
- ¹⁴ ZÁHONYI (1976) 16.
- ¹⁵ ZÁHONYI Ede (1967, szerk.): *Két évtized. Az úttörőmozgalom történetéből*. Móra Kiadó, Budapest, 55-56.
- ¹⁶ HERCZEG – MALATINSZKY (1996) 27.
- ¹⁷ GYÖRGY ET AL. szerk. (1986) 17.; TRENCSENYI (2006) 32.
- ¹⁸ GYÖRGY ET AL. szerk. (1986) 19., 21. és 24.
- ¹⁹ KOVÁCS Imre (1966): Ki és hogyan lehet úttörővasutas. In: *Család és Iskola*, 17. évf. 3. sz. 12-13.
- ²⁰ GAÁL (1976) 101.
- ²¹ ROMVÁRY Ferenc (2010, szerk.): *Pécs Lexikon I. (A-M)*. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs, 502.
- ²² GAÁL (1976) 76.
- ²³ ERŐSS Gábor (2008): A habitus színe és visszája. Az iskolajelentések megalkotásának antropológiája. In: BERÉNYI Eszter – BERKOVITS Balázs - ERŐSS Gábor (szerk.): *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 218-279.
- ²⁴ MIKLÓS Tamás, P. (2003): Fejezetek a hazai gyermeküdültetés és ifjúsági turizmus történetéből: Cserkésztaborozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében. *Új Pedagógiai Szemle*, 53. évf. 7-8. sz. 218-227.
- ²⁵ ZSEMBERY Gyula (1920): *Az evezés és a rokonsportágak: kézikönyv a jártassági vizsgákhoz*. Kellner, Budapest.
- ²⁶ KOMÁROMI István (2009): *Az ifjúsági turizmus korosztályos motivációkutatásának eredményei és fejlesztési lehetőségei a Kárpátok Interrégióban*. PhD értekezés, PTE TTK, Pécs, 20.
http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_komaromi_nv.pdf. (Letöltés dátuma: 2015. január 11.)
- ²⁷ *Köznevelés*, 1970. 14. sz. borító I.
- ²⁸ Egy személyes visszaemlékezés: DERZSI Ottó (2008): Vándorolni jó. In: Trencsenyi László (szerk.): *Jorgosz közlegény jelentései a 38. kilométerről (tanulmánygyűjtemény)*. Új Helikon Bt., Budapest, 72-80.
- ²⁹ *Család és Iskola*, 1965. 3. sz. 26-27; *Család és Iskola*, 1965. 8. sz. borító I., *Köznevelés*, 1970. 3. sz. borító III.
- ³⁰ GAGYI BALLA István (1969): Turisztika és táborozás diákkorban. *Korunk*, 28. évf. 6. sz. 947-950.
- ³¹ KIRÁLY (1975) 114-115.
- ³² Néhány cím: A vajszlói úttörő-otthonban: *Köznevelés*, 1960. 7. sz. borító IV.; Így élnek a pestlőrinci úttörők: *Család és Iskola*, 1961. 1. sz. 14-15.; Jutkából őrsvezető lett: *Család és Iskola*, 1962. 3. sz. 18.
- ³³ GYÖRGY ET AL. szerk. (1986) 22.
- ³⁴ BUCHLI, Victor (1999): *An Archeology of Socialism*. Berg, New York – Oxford.
- ³⁵ TRENCSENYI László (2009): Hol volt, hol nem volt... Monográfia az úttörőintézmények történetéről – recenzió. In: *Új Ifjúsági Szemle*, 7. évf. 1. sz. 97-98.
- ³⁶ SZABÓ Imre (2007): Dr. Nádházi Lajos: A magyarországi úttörőintézmények története és adattára. Magyar Úttörők Szövetsége, Bp. 2006. In: *Neveléstörténet*, 4. évf. 1-2. sz. 290-292.

Somogyvári Lajos: Az úttörőmozgalom ikonikus helyei. Sajtófotók felhasználhatósága a múlt feltárásában

-
- ³⁷ GYURIS Gyula (1960): *Avatás Balassagyarmaton. Úttörővezető, 14. évf. 1. sz. 5.*; GYURIS Gyula (1961): *Együtt építették. Úttörővezető, 15. évf. 5. sz. 25.*; FARAGÓ György (1962): A lőrinciek titka. *Úttörővezető, 16. évf. 12. sz. 6-7.*; BIKKI Gábor (1963): Úttörőház Tiszacsegén. *Úttörővezető, 17. évf. 4. sz. 11.*
- ³⁸ Család és Iskola, 1960. 4. sz. borító IV.; Család és Iskola, 1960. 7. sz. borító IV.
- ³⁹ VEKERDY Tamás (1961): Így élnek a pestlőrinci úttörők. *Család és Iskola, 12. évf. 1. sz. 14-15.*
- ⁴⁰ JELENICS József (1963): Szakkör és politechnika. *Úttörővezető, 17. évf. 12. sz. 34-35.*
- ⁴¹ PÉK András (1967a): A szakkörök feladatai az új tanévben. *Úttörővezető, 21. évf. 7-8. sz. 34-36.*
- ⁴² NÁDHAZI Lajos (2006): *A magyarországi úttörőintézmények története és adattára.* Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest.
- ⁴³ SZABÓ Ferenc (1967): Úttörővezetők II. Országos Konferenciáján mondott beszéd. *A Tanító Munkája, 5. évf. 8. sz. 48-49.*
- ⁴⁴ GAÁL szerk. (1976) 317-318.
- ⁴⁵ Ld. KOTEK, Joël (2005): *Az ifjú gárda.* Nagyvilág, Budapest, 286.
- ⁴⁶ BALÁZS Sándor (1987): A makarenkói közösségdefiníció és az egri népi kollégiumi kollektívák. *Az egri HoSi Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, 18. évf. 4. sz. 3-14.*
- ⁴⁷ GOODSMAN, Dene (2013): *A summerhill-i iskolagyűlés lefolyása.*
<http://www.demokratikusneveles.hu/index.php/demokratikus-neveles/demokratikus-iskolak/summerhill-folap/187-goodsman-iskolagyules>. (Letöltés dátuma: 2015. január 6.)
- ⁴⁸ KISS Béla (1961): A közösségi nevelés és az úttörőmozgalom. *Pedagógiai Szemle, 11. évf. 12. sz. 1095-1104.*
- ⁴⁹ SZÜCS Istvánné (1979): Az ifjúsági és az úttörőmozgalom a szocialista nevelőiskoláért. *Pedagógiai Szemle, 29. évf. 9. sz. 785-792.*
- ⁵⁰ KIRÁLY (1975) 33-35.
- ⁵¹ VASS Henrik (1978, szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1963-1966.* Kossuth Kiadó, Budapest, 527.
- ⁵² SÁNDOR László, N. (1970): Diákparlament. *Gyermekünk, 2. évf. 5. sz. 8-9.*
- ⁵³ SETÉNYI János (1995): Diákjogi Charta / Felsőoktatási Charta. Bevezetés. *Educatio, 4. évf. 2. sz. 327-328.*
- ⁵⁴ VASS Henrik (1974, szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1967-1970.* Kossuth Kiadó, Budapest, 501.
- ⁵⁵ RICHMOND, Yale (2003): The Moscow Youth Festival. In.: RICHMOND, Yale (ed.): *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain.* Pennsylvania State University Press, Philadelphia, 11-14.
- ⁵⁶ H. B. (1968): VIT – 1968. *Család és Iskola, 19. évf. 9. sz. 25.*
- ⁵⁷ SZABÓ Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról.* Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum, Budapest.